

ФУҚАРОЛАР (ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР)НИНГ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Imomov Nurillo Fayzullayevich

Yuridik fanlar doktori, professor

Toshkent davlat yuridik universiteti

Fuqarolik huquqi kafedrası mudiri

nurillo_1212@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Фуқаролар, яъни жисмоний шахслар – фуқаролик ҳуқуқининг “асосий субъекти” ҳисобланади. Инсон – жисмоний шахс – фуқаро фуқаролик ҳуқуқий муносабатларнинг иштирокчиси ҳисобланади. Ҳуқуқ субъекти сифатида эркинда, онг ва фикрлаш туйғуси фақат инсонга хосдир. Ҳуқуқнинг субъектлари ҳисобланган давлат ва юридик шахс инсон томонидан уйлаб топилган “уйдирма субъектлардир”. Шу сабабли фуқароларнинг ҳуқуқий мақоми, уларнинг ҳуқуқ ва муомала лаёқатини қонунчилик даражасида белгилаш ижтимоий муносабатлардаги фуқароларнинг иштирокини ҳуқуқий тартибга солиш асослари, йўналишлари аниқлаб олиш мумкин.

Калит сўзлар: фуқаролик ҳуқуқи, қонунчилик, фуқаролик кодекси, тамойиллари, фуқаролик ҳуқуқининг изоҳи, фуқаро, юридик шахс, давлат, ҳуқуқий муносабатлар, ҳуқуқий тартибга солиш, корпоратив муносабатлар.

SOME ASPECTS OF THE LEGAL STATUS OF CITIZENS (NATURAL PERSONS)

Imomov Nurillo Fayzullaevich

Doctor of Law (DSC) , Professor

Tashkent State University of Law

head of department

nurillo_1212@mail.ru

ANNOTATION

Citizens, i.e. natural persons, are the "main subject" of civil law. A person - a natural person - a citizen is a participant in civil legal relations. As a subject of law, the will, consciousness and sense of thinking are unique to man. The state and legal entity, which are considered subjects of law, are "fictional subjects" invented by man. Therefore, it is possible to determine the legal status of citizens, their rights and capacity to act at the legislative level, the bases and directions of legal regulation of citizens' participation in social relations.

Key words: civil law, legislation, civil code, principles, interpretation of civil law, citizen, legal entity, state, legal relations, legal regulation, corporate relations.

Амалдаги Фуқаролик кодекси (кейинги ўринларда - ФК)да фуқароларнинг ҳуқуқ субъектчилигига оид қоидалар бир қадар мавҳум бўлиб, бу борадаги асосий саволларга жавоб бера олмайди. Биринчи навбатда, амалдаги ФК фуқаро, аниқроғи жисмоний шахс тушунчасига аниқ таърифни ифодаламайди. Чунки, ФКда фуқаро термини шунчаки жисмоний шахс эканлиги қайд этилади, холос. Моҳиятан фуқаро – жисмоний шахс термини кимни англатишини ФКнинг 16-моддасидан англаш мушкул. Чунки “жисмоний шахс” деганда ҳар қандай тирик мавжудотни англаш мумкинлиги узоқ вақтлардан буён мутахассислар томонидан қайд этиб келинади. Лекин шунга қарамасдан, қонунчиқарувчи бу борада фуқаро тушунчасига нисбатан умумқабул қилинган терминлардан фойдаланмайди. Албатта, фуқаро – жисмоний шахс дейилганда, аввало одамлар, кишилар, тўғрироғи инсонлар тушунилиши барча аён. Лекин қонунчиқарувчи ушбу оддий ҳақиқатни қонунчилик даражасида ифода этиш ўрнига фуқаро тушунчасини ўта умумий термин бўлган “жисмоний шахс” термини билан ифода этишни афзал билади. Шу ўринда савол туғилади. Балки жисмоний шахс

терминига эквивалент термин сифатида фуқаро тушунчаси ўрнига инсон (ёки одам) терминини қўллаган ўринли бўлар? Зеро фуқаролик ҳуқуқ доктринаси шахсларни икки тоифага, яъни жисмоний шахс ва юридик шахсга ажратади. Жисмоний шахс сифатида инсонлар тушунилади, фуқаролар эмас. Чунки фуқаро термини биринчи навбатда, инсоннинг қайсидир давлат билан сиёсий-ҳуқуқий боғлиқлигини англатувчи термин ҳисобланади (Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 13 мартдаги ЎРҚ-610-сон “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида”ги қонуни 4-моддаси биринчи қисми). Фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларда эса жисмоний шахслар бирор-бир давлат билан сиёсий-ҳуқуқий боғлиқлигидан⁶ қатъий назар иштирок этадилар ва бу муносабатларда уларга фуқаролик тақдим этиш турли мунозараларни келтириб чиқариши мумкин⁷. Шу боис амалдаги ФКнинг 16-моддасида фуқаро тушунчаси бир вақтда Ўзбекистон Республикаси фуқаролиги, чет эл фуқаролиги ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни англатиши борасида ёндашувни тушуниш мумкин. Лекин барибир, ФК “жисмоний шахс” тушунчасининг изоҳи бериши лозим. Бу ФКдаги ёндашувлар мувозанатини таъминлашга ҳам хизмат қилади. Чунки, ФКнинг 39-моддаси “юридик шахс” тушунчасининг таърифини ифода этган. Фикримизча, ФКнинг янги таҳририда жисмоний шахс тушунчасига қуйидаги таърифни таклиф этиш мумкин: Инсон фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар иштирокчиси сифатида жисмоний шахс (фуқаро) ҳисобланади.

Фуқаронинг ҳуқуқ лаёқати унинг муайян ҳуқуқ ва бурчга соҳиби эканлигини англатувчи ҳолатдир. Ҳар бир инсон туғилишидан бошлаб то вафотига қадар муайян ҳуқуқ ва бурчлар эгаси ҳисобланади ва у мазкур лаёқати маҳрум этилиши мумкин эмас. Шу билан бирга, инсон ёши катта бўла борган сари у эга бўлиши мумкин бўлган ҳуқуқ ва бурчлар доираси кенгайиб боради. Бироқ муайян ҳуқуқ ва бурчлар мавжудки, уларга эга бўлиши учун инсоннинг муайян ёшга кирган бўлиши талаб этилади. Масалан, ФКнинг 18-моддасида

⁶ Раҳмонкулов Ҳ.Р. Фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари. Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. – 7 б.

⁷ Матқурбанов Р. Проблемы правосубъектности граждан (физических лиц) в гражданском праве. Монография. – Ташкент: ТГЮИ, 2008. – 167 с.

санаб ўтилган ҳуқуқ лаёқати мазмунини ташкил этувчи айрим ҳуқуқларга эга бўлиш учун, жумладан “банкда жамғармаларга эга бўлиш”, “тадбиркорлик, деҳқон (фермер) хўжалиги билан ҳамда қонунда тақиқлаб қўйилмаган бошқа фаолият билан шуғулланиш”, “ёлланма меҳнатдан фойдаланиш”, “юримдик шахслар ташкил этиш” учун фуқаро 18 ёшга тўлган бўлиши талаб этилади. Бироқ бу ҳолат фуқаронинг ҳуқуқ лаёқати тушунчасининг очиқ берувчи ФКнинг 17-моддасидан англашилмайди ва бу ФКнинг 18-моддаси мазмунига мос келмайди. Чунки, ФКнинг 17-моддаси фуқаро туғилиши билан ҳуқуқ лаёқатига эга бўлишини белгилайди. Агар шу қоидага таянадиган бўлсак, 10 ёшли бола номига ҳам юримдик шахс очилиши ёки шу ёшдан бошлаб ёлланма меҳнатдан фойдаланиши, “машғулот турини ва яшаш жойини танлаши” мумкин бўлади. Мазкур вазиятда тегишли қонунчиликда бундай ҳуқуқларга эга бўлиш ёши белгиланган бўлиши мумкин, албатта. Бироқ бу ҳолатлар ФКнинг 17-моддаси мазмунига мос келмай қолади. Мазкур номувофиқлик бартараф этиш учун эса хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, янги тахрирдаги ФКга “қонунда белгиланган ҳолларда алоҳида ҳуқуқлар ва бурчларга эга бўлиш фуқаронинг муайян ёшга етиши билан боғлиқ бўлиши мумкин”лиги қоидасини киритиш лозим бўлади. Бундай норма Украина ГКнинг 25-моддасида ҳам белгиланган.

Фуқаронинг ҳуқуқ лаёқати одатда у туғилган пайдан бошланади ва вафоти билан тугайди. Бу фуқаролик ҳуқуқи доктринасида умумқабул қилинган қоида ҳисобланади. Лекин бугунги фан ва технологиянинг тараққиёти мазкур доктринага нисбатан истисноларни ҳам юзага келтирмоқда. Бундан ташқари, фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларнинг айрим турларида бола туғилишидан олдин, яъни ҳали ҳомила пайтида ҳам унинг ҳуқуқ лаёқати вужудга келиши мумкинлиги борасида фикрлар юзага келгани кўп йиллар бўлди. Шунга қарамасдан, боланинг тирик туғилиши ёки ўлик туғилишининг ҳуқуқий оқибати, бошқача айтган фуқаролик-ҳуқуқий муносабатга таъсири хусусида қонунчиликда фақат айрим қоидалар мавжуд. Масалан, мерос бўйича амалдаги

қонунчилик мерос қолдирувчи вафотидан кейин 300 кун ичида туғилган бола меросхўр ҳисобланиши ҳақидаги қоида белгилайди (ФКнинг 1118-моддаси, Оила кодексининг 60-моддаси иккинчи қисми). Меросхўр сифатида эътироф этилиши учун бола мерос қолдирувчининг ҳаётлик пайтида ҳомила ҳолида бўлиши ва мерос очилганидан кейин тирик туғилиши талаб этилади (ФКнинг 1118-моддаси). Бироқ бошқа ҳуқуқий муносабатларда боланинг тирик туғилиши ҳам аҳамият касб этиши мумкин, масалан, оналик ва болалик муносабатларининг юзага келиши, онага нисбатан туғилишдан кейинги таътил билан боғлиқ масалаларда бу ҳолат кузатилади. Шу боис ФКнинг янги таҳририга “Туғилмаган (ҳомила ҳолатидаги) бола у ҳомила сифатида шаклланган пайтдан бошлаб унинг манфаатлари билан боғлиқ барча муносабатларда жисмоний шахс (фуқаро) ҳисобланиши, агар бола ўлик туғилса, у шахс сифатида мавжуд бўлмаган ҳисобланади, боланинг ўлик туғилиши ноқонуний сабаблар билан боғлиқ бўлган муносабатлар бундан мустаном”лигига оид қонун қиритиш мақсадга мувофиқдир.

REFERENCES:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. F-5464 dated April 5, 2019 // <https://lex.uz/docs/4272621>
2. Abramov A.I. Understanding the functions of law // Journal of Russian law. 2006. - №2. - S. 71-83.
3. Muxammadiev A.A. Theoretical and practical problems of the principles of civil law: jurid. fan. doct. dis. ... - Tashkent: 2012. - 12 p.
4. Klimova A.N. Principles of civil law : avtoref. dis. ... cand. jurid. nauk. - M.: 2005.
5. Rahmonqulov H. Object, method va principles of Civil Law. - Tashkent: 2003. - 28 p.
6. Reich N. General Principles of EU Civil Law (Cambridge, Intersentia, 2014) XXVIII and 216 pages.

7. Jeremy Bentham. Principles of the Civil Code // <https://www.laits.utexas.edu/poltheory/bentham/pcc/pcc.pa01.int.htm>
8. Sotivoldievich, B. M. (2021). Legal Issues Of Improving Health Insurance In The Republic Of Uzbekistan. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 3(02), 50-58.